

УДК 37.013.42.376

ВІДПОВІДНЕ ОСВІТНЄ СЕРЕДОВИЩЕ ДЛЯ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРА

Тетяна Скрипник, Інститут людини Київського університету імені Бориса Грінченка, м. Київ,
Україна, dr.skrypnyk@gmail.com

Стаття присвячено питанню розбудови грамотного відповідного й безперешкодного освітнього середовища для дітей із розладами аутистичного спектра. Визначено структурні складники відповідного освітнього середовища для дітей з аутизмом, що зумовлені їхніми особливими потребами, а саме: 1) план класного менеджменту, що спирається на науково доведені принципи структурованості (продумана організованість простору, часу, діяльності; багатофункціональність простору) й візуальної підтримки (розклад, правила, алгоритм дій), розроблені у межах системи TEACCH і такі, що сприяють: зменшенню дестабілізаційних чинників для дітей з аутизмом; розвитку їхньої здатності до цілеспрямованої самостійної діяльності разом з однолітками; 2) наявність міждисциплінарної команди супроводу, яка колегіально оцінює стан розвитку дитини, визначає її сильні сторони й потреби, формулює SMART-цілі, розробляє індивідуальну програму розвитку, послідовно її втілює та здійснює постійний моніторинг динаміки розвитку дитини; 3) відповідні психолого-педагогічні методи і засоби підтримки дітей з аутизмом, які сприяють підвищенню їхніх адаптивних можливостей. Ідеться передусім про формування основ соціального інтелекту, а також про нормалізацію психофізіологічного стану дитини, її тонічну регуляцію, досягнення базового рівня сенсо-моторної інтеграції, що передбачає: гравітаційну стійкість, пропріоцептивну чутливість, синтез тактильних відчуттів, білатеральну та зорово-моторну інтеграцію.

Ключові слова: відповідне середовище, аутизм, TEACCH, класний менеджмент, SMART-цілі.

Скрипник Тетяна, Інститут человека Киевского университета имени Бориса Гринченко, г. Киев, Украина

Соответственная образовательная среда для детей с расстройствами аутистического спектра

Статья посвящена вопросу развития грамотной соответствующей и беспрепятственной образовательной среды для детей с расстройствами аутистического спектра. Определены структурные составляющие соответствующей образовательной среды для детей с аутизмом, обусловленные их особыми потребностями, а именно: 1) план классного менеджмента, основанный на научно доказанных принципах структурированности (продуманная организованность пространства, времени, деятельности; многофункциональность пространства) и визуальной поддержки (рас-

© Скрипник Т., 2017

писание, правила, алгоритм действий), разработанные в рамках системы ТЕАССН и способствующие: уменьшению дестабилизирующих факторов для детей с аутизмом; развитию их способности к целенаправленной самостоятельной деятельности вместе со сверстниками; 2) наличие междисциплинарной команды сопровождения, которая коллегиально оценивает состояние развития ребенка, определяет его сильные стороны и потребности, формулирует SMART-цели, разрабатывает индивидуальную программу развития (индивидуальную образовательную программу), последовательно ее воплощает и проводит постоянный мониторинг динамики развития ребенка; 3) соответствующие психолого-педагогические методы и средства поддержки детей с аутизмом, которые способствуют повышению их адаптивных возможностей. Речь идет прежде всего о формировании основ социального интеллекта, а также о нормализации психофизиологического состояния ребенка, его тонической регуляции, достижении базового уровня сенсомоторной интеграции, который предполагает: гравитационную устойчивость, проприоцептивную чувствительность, синтез тактильных ощущений, билатеральную и зрительно-моторную интеграцию.

Ключевые слова: соответствующая среда, ТЕАССН, аутизм, классный менеджмент, SMART-цель.

Skrypnik Tetiana, Institute of Human Sciences, Borys Grinchenko Kyiv University, Kyiv, Ukraine

The least restrictive educational environment for children with autism spectrum disorders

The article deals with the problems of education for children with special needs. World experience put forward certain requirements for the work of teachers of inclusive classes. These requirements cover the scope of such teacher skills as: organizing their teaching to vary the ways that the material is conveyed optimize student learning; implementing the TEACCH program; embracing a reflective practice and a welcoming attitude, in addition to varying teaching methods, to provide all students with engaging, challenging and relevant learning activities in a safe, predictable, and nurturing environment. TEACCH attempts to identify potential limitations of the child with autism spectrum disorders (ASD) and turn them into strengths; it creates a foundation of autonomy in the child. The data suggested that educators may find it difficult to respond to a child's unique sensory needs because of his/her inability to experience the educational environment equivalently and, therefore, articulate solutions to improve the child's autonomy. Classroom management refers to all of the things that a teacher does to organize students, space, time and materials so that instruction in content and student learning can take place. It is suggested that all the schools meant for the inclusive education should be equipped with all physical, academic and recreational facilities and should possess the barrier free environment. So the least restrictive environment (LRE) is a guiding principle for a child's educational program. The most important component of efficient support of child with ASD is well-coordinated work of multidisciplinary team which implements Individualized Education Program with short-term objectives and SMART-goals. The opportunity for educators to reflect on their teaching practices, and to innovate by integrating inclusive strategies and methods into the planning, delivery and evaluation activities within the teaching and learning dynamic, also is fundamental to the outcome of educational process for children with special needs. It is important to remember that inclusive education is not just about the particular school or class a child attends. It is also about what goes on in that school or class. Inclusive education means encouraging each child to take part in the everyday activity of the school, and helping every child to achieve the most from school and in the lifetime of the child.

Keywords: LRE, ASD, TEACCH, Classroom management, SMART-goals.

Відомо, що освітній процес для дітей з особливими потребами має бути відповідним, безперешкодним й таким, що задовольняє їхні освітні потреби, створюючи найсприятливіші умови для їхнього навчання, виховання і розвитку.

Українські фахівці, які опікуються питаннями інклюзії (Л. Коваль, А. Колупаєва, І. Луценко, О. Мартинчук, С. Миронова, Н. Софій та ін.) у своїх науково-методичних розробках порушують питання щодо особливих умов для дітей з особливими потребами у закладах освіти, які мають ґрунтуватися на унікальній ситуації розвитку кожної дитини. Певне висвітлення в їхніх розвідках знайшла також тема універсального дизайну, що дає змогу підвищити доступність освіти для тих дітей з особливими потребами, які не могли (передусім через технічні перешкоди) долучитися до навчання з однолітками. При цьому, як відомо, у середовищі українських освітян й досі нема чітких і контретних орієнтирів щодо того, які умови необхідно створити для дітей з розладами аутистичного спектра¹ в освітньому просторі, щоб розбудовувати якісну освіту для них.

Тому мета статті – розкрити структурні складники відповідного освітнього середовища для дітей з аутизмом, розбудованого з опорою на їхні особливі освітні потреби.

Першочерговим у цьому контексті ми вважаємо відповідальне ставлення фахівців до підготовки особливого середовища для дітей із розладами аутистичного спектра, продуманість щодо конкретних меблів, їх розташування, оформлення групової / класної кімнати, оснащення необхідними предметами, матеріалами, засобами. Така робота не має відбуватися стихійно: головна ідея, якою тут необхідно керуватися – зменшення стресогенності цього середовища. Відомо, що діти з аутизмом є надзвичайно вразливими і нетолерантними до простору, позбавленого чітких та зрозумілих для них орієнтирів. Майже 50 років назад було доведено, що сприятливе для навчання і розвитку дітей з аутизмом середовище має мати такі параметри, як структурованість та візуальна підтримка. Саме ці параметри стали основою розбудови ТЕАССН як методу з науково доведеною ефективністю [5]. Ця частина системи ТЕАССН, що стосується освітнього процесу, має бути найголовнішим орієнтиром для практиків, які прагнуть досягнути успіху в навчанні й вихованні дітей з аутизмом у закладах освіти. При цьому треба розуміти, що структурованість й візуальна підтримка є необхідними, але недостатніми вимогами до відповідного освітнього середовища для дітей з аутизмом.

Структурування простору передбачає структурування робочого місця дитини, чітке визначення певних зон для різних видів діяльності (приклади зон: навчальна; ігрова; «жива природа»; релаксаційна тощо), а також таку властивість, як багатофункціональність, за якої наявні меблі (обладнання) можуть набути нового формату, який впливає на спосіб організації заняття. Усі матеріали мають знаходитися у контейнерах, коробках, папках, файлах, на яких є відповідні позначки, щоб діти самі могли знайти все, що необхідне для певного заняття. Орієнтир на високоорганізований простір є важливим тому, що він дає змогу перетворити довкілля на чітке, упорядковане та передбачуване.

¹Термін узгоджено за DSM-V, Уніфікованим клінічним протоколом надання первинної, вторинної, третинної медичної допомоги «Розлади аутистичного спектра (розлади загального розвитку)», 2015 р. та нормативами української мови.

Упровадження візуальної підтримки дає можливість дітям з аутизмом отримати сталі й незмінні орієнтири, що поступово скеровують їх прояви. Доречно застосовувати саме графічні стимули, які набувають для цих дітей статусу правил (законів). Правила оформлюють у вигляді графіків, розкладів, алгоритмів дій, схем, позначок тощо. Різні види впорядкованих візуальних стимулів дають змогу дитині з аутизмом орієнтуватися у подіях тижня, дня, перерви (дозвілля), занять (уроку), окремого завдання. Форматом розкладу може бути альбом або папка з файлами, де розміщено у певній послідовності малюнки, фотографії, піктограми або надписи. Візуалізований розклад дає змогу: організувати свій час; розуміти вимоги вчителя, готувати до можливих змін; виокремлювати важливу інформацію, формувати здатність до самостійної цілеспрямованої роботи, набувати навичок саморегуляції.

Засоби оформлення освітнього середовища (продуманого класного менеджменту) це: стенди, плакати, куточок дітей, педагога (оригінальне представлення дітей та окремих простір – для вчителя, де розкриваються їх: захоплення, родина, події життя), куточок актуального освітнього процесу (відображення отриманого на заняттях спільного досвіду). Головні характеристики оформлення стендів, куточків та ін.: 1) особистісна орієнтованість щодо дітей та вчителя; 2) постійна змінність матеріалів; 3) участь дітей – зміни здійснюють самі діти.

Другим міжнародним стандартом професійної допомоги таким дітям є організація міждисциплінарної команди супроводу (на чолі з координатором), що об'єднує фахівців й батьків дітей з особливими потребами [2]. Завдяки командному підходу з'являється можливість здійснювати корекційно-розвивальну роботу не тільки на спеціальних заняттях, а й у процесі цілісної життєдіяльності дитини, що дає можливість визначити збалансованість такої роботи протягом тижня і максимально задіяти всіх тих фахівців, які опікуються дитиною. Цілеспрямована, покрокова й узгоджена діяльність міждисциплінарної команди зумовлює незмінну позитивну динаміку навчання і розвитку аутичних дітей.

Така робота охоплює: 1) колегіальне визначення стану розвитку дитини (ми використовуємо такі методик, як: рейтингова шкала C.A.R.S.; адаптивна шкала Вайленда; бланк асоціальної (проблемної) поведінки; тест «Стан розвитку базових сенсо-моторних якостей»), її сильних сторін та потреб; 2) розроблення корекційно-розвивальної стратегії (визначення SMART-цілей дитини, розподіл змістового і просторово-часового наповнення корекційно-розвивальної роботи з нею протягом тижня, систематизацію занять та заходів, спрямованих на формування базових передумов навчання і розвитку дитини; упровадження «сучасного педагогічного дизайну» там, де вона буде знаходитися і долучатися до взаємодії з іншими дітьми та дорослими; 3) розроблення плану реалізації корекційно-розвивальної стратегії для аутичної дитини.

Подаємо орієнтовний перелік сильних сторін дитини з аутизмом:

- прагнення до завершеності, чіткої визначеності, порядку;
- здатність до запам'ятовування знакових систем (мови програмування, іноземна мова, мова жестів, системи альтернативних комунікацій);
- здатність бездоганно і без відволікань виконувати ті дії, яких навчені;
- кмітливість, переважання невербального інтелекту;
- високорозвинена механічна пам'ять;
- абсолютний музичний слух;
- стійкий інтерес до певного предмета (його частини), або діяльності.

Окрім цього, до сильних сторін дитини відноситься й область її зацікавленості, що можна завжди ефективно використовувати у процесі розбудови взаємодії з нею або як зміст взаємодії (навколо предмета зацікавленості), або як нагороду за виконане завдання.

Один з найважливіших моментів, який робить інклюзію предметною, а працю педагогів і батьків цілеспрямованою й успішною є постановка довго- та короткотривалих цілей щодо розвитку дитини. За світовим досвідом, ці цілі варто формулювати за принципами цілепокладання SMART (аббревіатура від Specific – конкретні; Measurable – вимірювані; Achievable – досяжні; Result-oriented – орієнтовані на результат, Time-related – визначені у часі), тому їх можна називати SMART-цілями.

За міжнародним досвідом впровадження інклюзивного навчання [3], SMART-цілі визначаються за ієрархією першочергової значущості у такому порядку: безпека; асоціальна поведінка; соціальний розвиток; комунікативні навички; ігрові навички; самостійність; саморегуляція; навчальні навички.

Пріоритетність обирання цілей означає, що за наявності складнощів, які має дитина за декількома напрямками, першочерговими стають ті з них, які найбільше пов'язані із соціально схвальною поведінкою, адже найголовнішим завданням дітей з особливими потребами є соціальна адаптація і набуття життєвої компетентності.

Третім структурним компонентом відповідного середовища, на нашу думку, є компетентність фахівців щодо застосування відповідних психолого-педагогічних методів і засобів підтримки дітей з аутизмом, що сприяють підвищенню їхніх адаптивних можливостей. Бажано, щоб підготовка дитини з аутизмом до освітнього простору здійснювалася до того, як вона туди потрапить. Але зважаючи на те, що у нашій країні превалюють стихійні й непродумані корекційно-розвивальні заняття з аутичними дітьми (відсутні: послідовність формування базових властивостей, передумов навчання і розвитку, спрямованість на соціальну адаптацію тощо) цілеспрямована й узгоджена корекційно-розвивальна роботи має розпочатися безпосередньо у закладі освіти й здійснюватися паралельно з навчально-виховним процесом.

Одним з головних напрямів корекційно-розвивальної роботи має бути підвищення адаптивних можливостей дитини. На нашу думку, найкращим орієнтиром для розбудови такої роботи є чотири послідовні стадії сенсомоторної інтеграції [1].

Життєво необхідно для дітей з аутизмом також формувати здатність до соціальної взаємодії, їхній позитивний досвід взаємодії з однолітками [4]. Такий досвід дитина може ефективно набувати, коли створена ситуація її організованої взаємодії з іншою дитиною. Так, ведучий проводить заняття за розробленою структурою, а помічник учить дитину слухати дорослого (ведучого), бачити, чути, відчувати, враховувати іншу дитину, розпізнавати її емоційний стан, орієнтуватися на її прояви, обмінюватися предметами / іграшками, притримуватися черговості у виконанні вправ.

Для успішного набуття соціального досвіду дитину з аутизмом необхідно вчити таким фундаментальним умінням, як: здатність підтримувати контакт з іншою особою (бути толерантною до її присутності, дивитись в очі); умінню виконувати соціальні ролі (вихованця / учня), дотримуватись простих правил поведінки в групі однолітків; умінню імітувати дії дорослого та його мовлення; здатності до відгуку (елементарному діалогу); виявленню власної ініціативи (попроси-

ти, звернутися по допомогу, вибачитись), навичкам самообслуговування та елементарної саморегуляції.

Отже, визначення структурних складників відповідного освітнього середовища для дітей із розладами аутистичного спектра охоплює:

1. План класного менеджменту, що спирається на принципи структурованості й візуальної підтримки і сприяє: зменшенню дестабілізаційних чинників для дітей з аутизмом, розвитку їхньої здатності до цілеспрямованої самостійної діяльності разом з однолітками, формуванню їхнього соціального інтелекту.

2. Психолого-педагогічний супровід дитини в освітньому процесі, що здійснюється міждисциплінарною командою фахівців разом із батьками дитини: розроблення Індивідуальної програми розвитку, визначення SMART-цілей, ролі кожного з учасників команди в процесі узгодженого і послідовного досягнення цих цілей, моніторинг динаміки розвитку дитини.

3. Відповідні психолого-педагогічні методи і засоби підтримки цих дітей, які сприяють підвищенню їхніх адаптивних можливостей, що передбачає передусім нормалізацію психофізіологічного стану дитини (тонічна регуляція) й досягнення нею базового рівня сенсо-моторної інтеграції (гравітаційна стійкість, пропріоцептивна чутливість, синтез тактильних відчуттів, білатеральна інтеграція, зорово-моторна інтеграція). Нормалізація психо-фізіологічного стану дитини з аутизмом та формування базових соціальних якостей сприяють підвищенню її адаптивних можливостей, що створює передумови для її успішного навчання і розвитку.

ЛІТЕРАТУРА

1. Скрипник Т. В. Сенсорна інтеграція як підґрунтя цілісного розвитку дітей з аутизмом / Т. В. Скрипник // Особлива дитина: навчання і виховання. – № 4 (80). – 2016. – С. 24 – 31.
2. Технології психолого-педагогічного супроводу дітей з аутизмом в освітньому просторі: навчально-наочний посіб. / Укл. Т. Скрипник. – К.: ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2015. – 56 с. (Tekhnolohii psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z autyzmom v osvitnomu prostori)
3. Bateman B., Herr C. (2006). Writing Measurable IEP Goals and Objectives. Attainment Company, Inc. All Rights Reserved. Printed in the United States of America Second Edition.
4. Dunn K., Curtis M. (2008). The incredible 5 point scale: Assisting students with autism spectrum disorders in understanding social interactions and controlling their emotional responses. Shawnee Mission, KS: Autism Asperger Publishing Company.
5. Mesibov G. B., Shea V. The TEACCH Program in the Era of Evidence-Based Practice (2010). Journal of Autism and Developmental Disorders, v. 40, № 5, p. 570 – 579. doi: 10.1007/s10803-009-0901-6.

REFERENCES (TRANSLATED AND TRANSLITERATED)

1. Skrypnyk T. (2016). Sensory integration as a basis for holistic development of children with autism. Exceptional child: teaching and upbringing, 4 (80), 24 – 31. [in Ukrainian].
2. Skrypnyk T. (2015). Tekhnolohii psykholoho-pedahohichnoho suprovodu ditei z autyzmom v osvitnomu prostori. [In Ukrainian].
3. Bateman B., Herr C. (2006). Writing Measurable IEP Goals and Objectives. Attainment Company, Inc. All Rights Reserved. Printed in the United States of America Second Edition.
4. Dunn K., Curtis M. (2008). The incredible 5 point scale: Assisting students with autism spectrum disorders in understanding social interactions and controlling their emotional responses. Shawnee Mission, KS: Autism Asperger Publishing Company.
5. Mesibov G. B., Shea V. The TEACCH Program in the Era of Evidence-Based Practice (2010). Journal of Autism and Developmental Disorders, v. 40, № 5, p. 570 – 579. doi: 10.1007/s10803-009-0901-6.